

EL CREIXEMENT URBÀ DE NAVARCLES EN EL S. XVIII

Llorenç Ferrer i Alòs

Amb aquest article pretenem demostrar que, si a nivell d'estructura agrària bagenca hem pogut copsar com al llarg del segle XVIII es consolida un grup social nou de petits pagesos, aquesta estructura es concreta també en el tipus d'accés a la propietat urbana d'aquest mateix grup social. Un Capbreu de Navarcles de l'Arxiu de St. Benet que es guarda a Montserrat permet estudiar-ho (1).

Una base de masos

Després de la crisi del s. XIV, a

Navarcles es produí la mateixa reestructuració que a molts altres indrets de Catalunya. Alguns masos antics han desaparegut i els que han sobreviscut se'ls han incorporat (masos rònecs). S'han produït també canvis de noms -sols dos dels sis porten el nom d'abans de la crisi- la qual cosa permet suggerir la hipòtesi que fins al s. XVI no pot parlar-se d'estabilització del pagès de mas (2). A començaments del s. XVIII el quadre dels masos seria el següent:

Nom s. XVIII	Masos antics annexionats	Nom s. XVIII	Masos antics annexionats
Mas AGUILAR	Mas Torra Mas Maurell Mas Puget	Mas ESCAIOLA	Mas Prat Mas Roca
Mas SERRA	Mas Puigonofre Mas Curta (la meitat) Mas Rocafort Mas Cura Mas Graner	Mas BERTRAN	Mas Bertran Mas Graner Mas Cura
Mas TORRUELLA	Mas Curta (la meitat) Mas Martí	Mas SOLERVICENS	Mas Solervicens Mas Torra Mas Graner Mas Cura

Val a dir que la desaparició del Mas Graner i del Mas Cura es produí durant el s. XVII i es parcel·laren entre els altres pagesos de mas i els nous pagesos que contribuïen al creixement urbà del poble. El que desconeixem són les causes de la desaparició.

El mapa 1 permet situar la disposició dels masos. Sis masos (Aguilar, Bertran, Serra, Escaiola, Torruella i Graner) s'alineaven damunt de la carena paral·lela a la riera de Merdaenllà igual que l'Església. En canvi el Mas

Cura i el Solervicens es trobaven allunyats d'aquest nucli. El creixement urbà que es produí durant el segle XVII es féu al voltant dels masos i de l'Església en dues direccions: a/ ocupació de les dependències auxiliars dels antics masos (corrals i eres) i que condicionava l'organització urbana: la plaça de davant de l'Església seria l'era del Mas Serra, la Plaça Vella, l'era del Mas Graner; b/ edificació dels espais buits entre els masos que seguia però els límits dels mateixos masos: el c/. Am-

ple direcció al Mas Aguilar dividia el Mas Aguilar del Mas Serra.

El mapa 2, ens permet copsar la cronologia de la venda dels patis i els venedors de terrenys. En el s. XVII el creixement s'ha fet de manera homogènia al voltant dels masos, en el s. XVIII seran els interessos particulars d'alguns propietaris i la distribució dels camins, sovint límits entre masos, els que determinaran el creixement. Els carrers es configuraren de la següent manera:

1. Carrer de St. Benet o de França. Camí d'anar a St. Benet i al Molí d'en Serra. Separava el Mas Aguilar i el Mas Bertran. El propietari que ja havia parcel·lat la cara que donava al c/. Ample, continuà la parcel·lació camí avall, arribant a la punta el 1722 (26 cases). Mentrestant, l'amo del Mas Aguilar començà a establir a l'altra banda, una primera etapa a 1703, una altra a 1736 per arribar al límit de la parcel·la el 1746 (d'aquest límit es trencava cap al Molí d'en Serra i seria més tard el C/. Manresa).

2. Carrer Nou. Era un altre camí dit del Calleriç que baixava de l'Església i anava a trobar el camí de St. Benet al Molí d'en Serra. Joan Tarrés i Oristrell, pagès de Calders, era propietari d'una peça de terra dita la Vinya Vella (3). Potser perquè vivia lluny de Navarcles començà a establir a l'altra banda d'on havia arribat l'amo del Mas Bertran. Va establir 26 patis de 1725 a 1742. Continuà després el Mas Bertran que resseguí els límits del mas (12 cases). Finalment fou el Mas Serra que establí 16 patis de 1754 a 1759, allà on el Mas Aguilar s'havia topat amb el camí del Molí d'en Serra.

3. Carrer de la Sort. En Joan Tarrés, posseïa una altra peça de terra dita Camp de la Sort que tocava el camí d'anar a St. Benet venint per la Plaça Vella (4). De 1774 a 1779, establí 21 patis, tot el que ocupava la parcel·la.

4. Carrer Ametller. Una vídua, Teresa Casanovas, per poder pagar els seus deutes establia diversos patis el 1777, d'un camp que posseïa -dit Camp dels Ametllers- a la part superior del Carrer de la Sort. El carrer acabà d'edificar-se l'any 1791.

5. Carrer de la Vinya Vella. A en Joan Tarrés, darrera el Carrer Nou que ell mateix havia venut, li quedava un tros de terreny en el qual sols podia construir cases en sentit perpendicular al Carrer Nou però amb el problema que les cases no tenien sortida perquè les cases de l'esmentat carrer feien de muralla. El 1797 trobem els establiments per fer cases al carrer que es dirà de la Vinya Vella o del "Detras" (5), però per donar sortida al carrer, en Tarrés cimprà els baixos d'una casa del Carrer Nou i obrí un passadís per tal que els habitants del nou carrer poguessin tenir fàcil accés a la resta del poble.

6. Carrer de St. Bartomeu. El més allunyat del casc antic a tocar la capella de St. Bartomeu. Darrera hi ha una altra història de deutes: en Josep Comellas, pagès, parcel·là l'any 1797 el camp dit de St. Bartomeu en 18 patis, dels quals se n'edificaran vuit per poder fer front a un seguit de deutes que se'ns expressen a les escriptures.

A grans trets es podria dir que el poble de Navarcles havia crescut durant el segle XVIII de manera notable responent a dos interessos: els propietaris importants de terres (Mas Bertran, Mas Serra, Mas Aguilar, Joan Tarrés) que resseguien els límits dels seus masos però amb l'orientació dels camins antics dels pobles i, en segon lloc, alguns pagesos endeutats que com a sortida a la seva problemàtica situació fragmentaren alguna parcel·la de la seva propietat (Teresa Casanovas i Josep Comellas). Com a conseqüència d'això, el creixement que es produí no fou de taca d'oli al voltant del casc antic.

Cap al 1800 els carrers de Navarcles quedaven plenament configurats i durant el segle XIX alguns d'aquests s'allargaren augmentant el nombre de cases, però fins al 1883 no tro-

barem un carrer nou: el C/. Manresa que s'edificava per on passava el camí d'anar al Molí d'en Serra. El Quadre 1 mostra l'evolució del nombre de cases segons diferents recomptes.

Quadre 1
Evolució del nombre de cases a Navarcles

CARRER	1780	1816	1853	1883
Nou	62	62	65	60
Vinya Vella	—	11	12	11
St. Benet	46	48	48	46
Ametller	6	19	24	21
St. Bartomeu	—	7	8	12
Ample	36	33(1)	42	45
Davallada	5			
Verger	4	19	25	24
La Palanca	15	23(2)	23(3)	17
Plaça Vella	8			8
Sort	21	31(4)	24	23
Bertran	10			
Otzet	5	19(5)	28(6)	24(6)
Manresa	—	—	—	6
TOTAL	214	272	299	298

- (1) No complet. Una part afegit al Carrer del Serra.
- (2) Apareix un Carrer del Serra que agafa part del C/. Ample des de l'Església al C/. de la Palanca.
- (3) Inclou la Plaça i el C/. de la Palanca.
- (4) Apareix C/. del Bertran i de la Sort.
- (5) El C/. Otzet aquí inclou la Plaça.
- (6) Inclou el C/. del Bertran i el C/. Otzet.

L'evolució total del nombre de cases a Navarcles fou la següent:

Any	Cases	1626=100	1716=100	1800=100
1626	36	100		
1687	72	200		
1716	93	258	100	
1780	214	594	230	
1800	247	686	266	100
1816	272	756	292	110
1853	299	831	322	121
1883	298	828	320	120,6

De 1626 a 1716, el nombre de cases es multiplicà per 2,5 i de 1716 a 1800 es tornaren a multiplicar per la mateixa quantitat; en canvi, a partir de 1800 el ritme de construcció de cases noves va decaure considerablement: l'índex 100 a 1800 passà a 120,6 gairebé a finals de segle, molt inferior als dos segles anteriors.

Es donà, però, un canvi en el tipus d'ocupació de les cases. Fins al 1850 predominaren les unifamiliars ocupades pel propietari i poques vegades per un llogater. En canvi, a partir de 1850, el creixement tradicional horitzontal es substitueix pel creixement vertical. Algunes cases comencen a construir pisos a les golfes que són llogats a treballadors del tèxtil. El poble creix des d'aleshores en

alçada. A 1883, 46 cases tenen algun pis de lloguer, la qual cosa significa el 15,4 % de les cases.

Fins en aquest moment, gairebé cada casa estava ocupada pel seu propietari i les cases que es llogaven eren mínimes. Observem les dades de 1816:

Cases deshabitades	10	3,7 %
Habitades per llogaters	28	10,3 %
Habitades pel propietari	234	86,0 %

La petita pagesia, grup social majoritari a Navarcles, tenia accés en propietat a una casa.

A 1816 podem fer un estudi d'on es troben situades les cases de millor qualitat dins la xarxa urbana del poble (Vegeu quadre 2).

Quadre 2
Cases de Navarcles a 1816 per categories i carrers

CARRER	1 ^a	2 ^a	3 ^a	4 ^a	caseta	N.C.	Tot.	A(1)
Nou	—	4	7	50	—	1	62	17,7
Vinya Vella	—	—	—	11	—	—	11	0
Sant Benet	—	2	7	39	—	—	48	18,8
Ample	3	6	8	16	—	—	33	51,5
Davallada/Verger	1	—	3	15	—	—	19	21,1
Serra	2	5	7	8	1	—	23	60,9
Plaça/Otzet	—	2	5	11	1	—	19	36,8
Bertran i Sort	—	—	2	29	—	—	31	6,5
Ametller	—	—	—	18	1	—	19	0
St. Bartomeu	—	—	2	5	—	—	7	28,6
TOTAL	6	19	41	202	3	1	272	24,3
%	2,2	7,-	15,1	74,3	1,1	0,4		

(1) Percentatge de la suma de les cases de 1^a, 2^a, 3ª sobre el total.

Del quadre 2 cal destacar:

- el predomini de les cases de quarta qualitat (el 74,3 %) les quals són majoritàries en els carrers de nova construcció (Nou, Vinya Vella, St. Benet, Sort, Ametller, St. Bartomeu).

- les cases de més qualitat es situen al llarg del C/. Ample (el carrer d'en Serra en forma part) i a la Plaça Vella C/. Otzet, és a dir la part més antiga del poble (el 83 % de les cases de 1^a, el 68 % de les de segona i el 48,8 % de les de tercera).

Una casa i un hort

Bona part dels contractes que hem pogut estudiar estableixen o venen un pati per poder-hi construir casa i hort. En les condicions s'especifica que caldrà compartir la paret mitgera amb el veí i la paret de l'hort no podrà tenir més de dos pams per tal de no prendre el sòl al veí. El cadastre de 1816 quan descriu les peces de terra es veu obligat a descriure:

- Partida dels horts del Carrer de Verger
- Partida dels horts del carrer Ametller
- Partida dels horts del carrer de la Sort
- Partida dels horts de la Vinya Vella
- Partida dels horts del carrer nou més amunt.

I sempre per un cantó o altre limiten amb casa, la qual cosa confirma la presència massiva d'hortos darrera de les cases d'alguns carrers. Però no totes les cases en tenien. La complementarietat casa/hort es realitzava també amb la zona de regadiu que hi havia al costat de la riera de Merdaenllà/Font de Sta. Margarida fins al Riu Calders. Fent un càlcul dels propietaris que tenien casa i hort a 1816 resulta el següent:

Tenien casa i hort	184	70,2%
Tenien només hort	13	5,0%
Tenien casa i no hort	62	23,7%
No tenien ni casa ni hort	3	1,1%
	<hr/>	
	262	

La propietat de casa i hort arriba al 70,2 % dels propietaris. A l'estructura agrària bagenca la possessió en propietat d'una casa i un hort serà un dels trets característics en la configuració de la petita propietat.

L'adquisició d'un pati

Podríem dir que en línies gene-

rals els patis que es veneren al llarg del XVIII solien tenir 5 mts. d'amplada i 16 mts. de llargada quan es tractava de construir només una casa i 40 mts. quan a més de casa s'havia de deixar un tros per hort. L'adquisició d'un pati podia fer-se de dues maneres:

a/ venda del domini útil del pati.

Per un preu determinat el propietari venia el domini útil al comprador, el qual, a més del preu establert, havia de pagar lluisme al senyor directe -el Monestir de St. Benet de Bages-.

b/ Establiment emfitèutic. El propietari establí un pati a emfitèusí per temps indefinít i el comprador havia de pagar un cens anual més o menys alt segons el volum del cens anual. En alguns casos es contemplava que el cens es podia lluir.

Hem pogut comprovar com en ambdós casos, l'accés a la propietat del pati sol amagar darrera processos d'endeutament per al comprador:

- en el cas de la venda perpètua (cas "a") el venedor sol especificar que elimina els seus deutes traspasant-los per l'import de la venda al comprador, el qual no sol pagar amb efectiu sinó que es carrega els deutes del venedor pagant els corresponents interessos.
- en el cas de l'establiment (cas "b") es tracta en realitat d'una venda retardada, en la qual, l'entrada més la capitalització del cens més el lluisme ens donaria el preu total. El cens anual no és altra cosa que l'interès que es paga per no tenir els diners per convertir en perpètua la venda.

L'accés al pati en el qual s'edificarà la casa es fa amb perspectives de perpetuïtat, però mitjançant pagament ajornat, via deutes d'un altre que s'assumeixen, via cens anual sinònim de pensió anual d'un capital deixat.

La procedència dels habitants

No tenim dades sobre migracions, però l'estudi dels cognoms dels pobladors de Navarcles ens aporta suggeriments interessants. A l'Enquesta de 1716, trobem 48 cognoms diferents que es reparteixen amb 92 famílies, i ens dona 1,92 famílies per cognom. A 1780, els nous cognoms són 76 i les famílies 210, i ens dona

una relació de 2,76. Apareixen 28 cognoms nous al llarg del XVIII, però els que ja existien s'han multiplicat per assolir una mitjana elevada. Analitzem ara els cognoms que surten més de tres vegades l'any 1780 i les vegades que sortien el 1716, així com els termes en els que hi havia algun mas que es deia com el cognom (quadre 3).

Quadre 3

Cognoms que es repeteixen més de tres vegades a Navarcles a 1780

COGNOM	1716	1780	Mas
AGUILAR	8	7	Navarcles
BERTRAN	3	7	Navarcles
CASAJOANA	—	4	Rocafort
COMELLAS	4	11	Calders
CURA	1	6	Navarcles
FONTCUBERTA	2	7	—
GRANER	2	6	Navarcles/Valldelshorts
MAS	—	4	Olzinelles
MORATO	1	5	Moià
OLIVERAS	7	12	Viladecavalls/Valldelshorts
PADRÓ	—	4	—
SOLER	1	7	Viladecavalls
SOLERVICENS	5	11	Navarcles
TÀPIAS	4	8	Viladecavalls
TATGER	—	5	Talamanca
TORRAS	4	10	Artés/Navarcles

De l'observació d'aquest quadre i de la resta de cognoms podem apuntar dues hipòtesis:

a/ Els pobladors procedeixen sobretot de les cases de pagès de les rodalies (Calders, Talamanca, Mura, Rocafort, St. Fruitós, etc.) i de les cases de pagès de Navarcles mateix. Els caballers s'instal·len al poble. D'altra banda, els cognoms varien també fruit de l'intercanvi matrimonial que es realitzava entre els pobles.

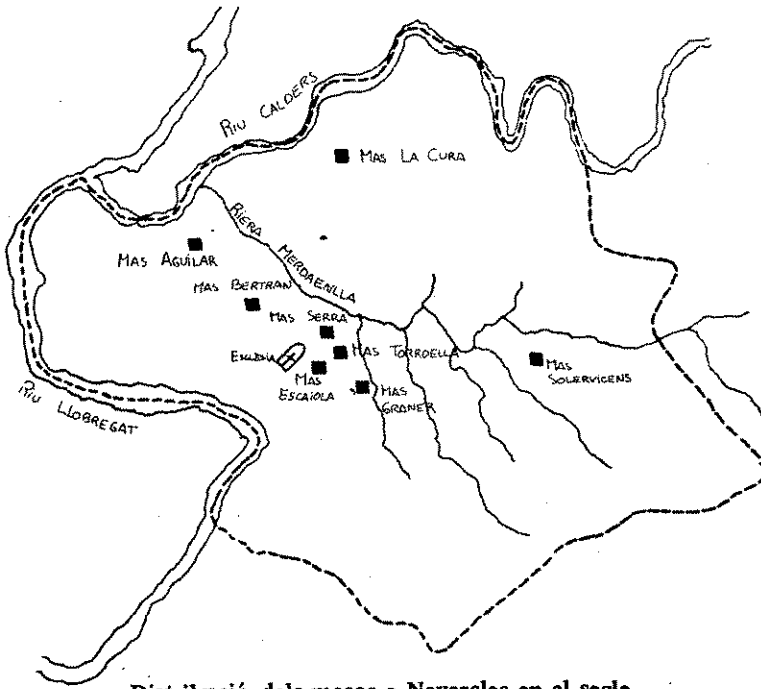
b/ Es detecta un augment considerable en la repetició dels noms, per tant en la capacitat de reproduir-se i generar noves

unitats familiars dels mateixos llinatges ja establerts.

Aquest breu estudi del creixement urbà de Navarcles en el s. XVIII ens ha permès descobrir com es constitueix un poble basat en cases unifamiliars complementades amb un hort, construïdes amb un gran esforç i subsidiàries sempre per un camí o altre dels grans propietaris de terres que normalment coincideixen amb els antics pagesos emfiteutes de mas. Si bé en la forma d'adquisició ja hem detectat que el comprador caldrà recórrer al deute i per tant, autoexplo-

tar-se per fer-hi front i generant un excedent captat per altres grups socials, la perspectiva de propietaris perpetus del propi habitatge generava una fixació a la terra i contribuïa a l'estabilitat i reproducció de la relació social que poc a poc es convertia en

dominant en el camp: la que s'establia entre la pagesia benestant propietària de la bona part de terres amb una estructura d'explotació basada en el mas i els rabassaires que accedien a la terra d'aquells mitjançant el contracte de rabassa morta.

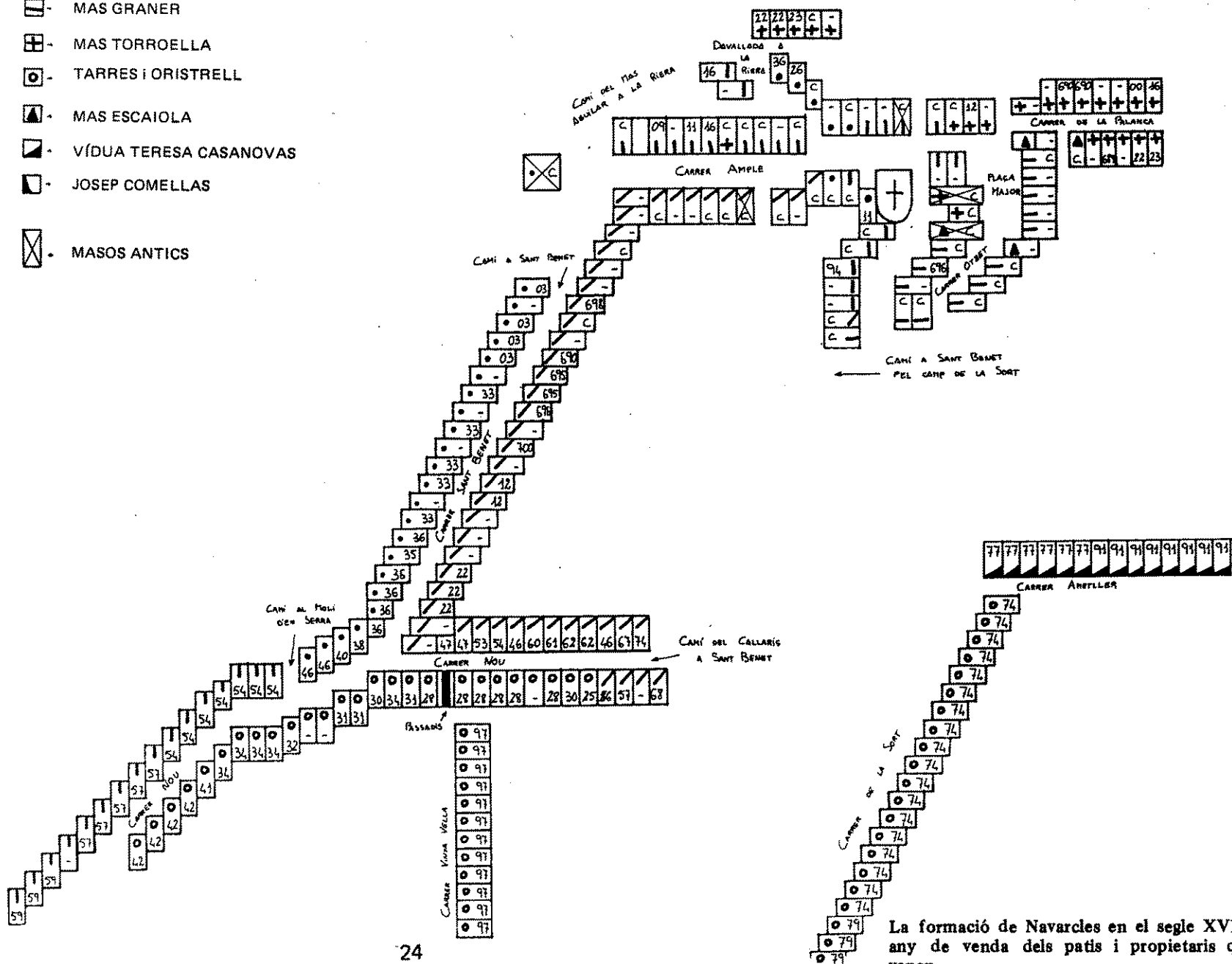
Distribució dels masos a Navarcles en el segle XVI.

NOTES

- (1) Capbreu de Navarcles, 1779-1781. Arxiu de St. Benet de Bages, Monestir de Montserrat.
- (2) El mateix ens suggereix un excel·lent treball sobre Rajadell: Francesc RAFART, "Demografia de Rajadell al segle XVI", *Miscel·lània d'Estudis Bagencs* n° 2, Centre d'Estudis del Bages, Manresa, 1982 pp. 123-134.
- (3) En realitat la Vinya Vella era un tros de terra que s'havia segregat del Mas Bertran, quan el propietari d'aquest va vendre a carta de gràcia "a quitar" dins cinc anys, el 1633, a Joan Oristrell 4 quarteres de terra dita la Vinya Vella. Joan Tarrés ho heretà de la seva mare Maria Oristrell. Capbreu de Navarcles de 1697, Arxiu de St. Benet, Monestir de Montserrat.
- (4) Hi havia dos camins per anar a St. Benet des de Navarcles. Un sortia per un cap de la carena i l'altre per l'altre. El carrer de St. Benet o de França n'era un i l'altra baixava pel costat de l'Església (actual C/. Jacint Verdaguer) i es trobava amb el carrer de la Sort.
- (5) Popularment es coneix també com el carrer del Miracul perquè les cases construïdes miraven els darreres -els horts- de cases del Carrer Nou.

- 77 - DATA DE VENDA DEL PATI (ANY 1777)
- VENEDOR
- C - CAPBREU, VENDA DEL PATI ABANS DE 1687
- NO CONSTA

- MAS SERRA
- MAS AGUILAR
- MAS BERTRAN
- MAS GRANER
- MAS TORROELLA
- TARRES I ORISTRELL
- MAS ESCAIOLA
- VÍDUA TERESA CASANOVAS
- JOSEP COMELLAS
- MASOS ANTICS

La formació de Navarces en el segle XVIII,
any de venda dels patis i propietaris que
venen.